

Příspěvek k pojetí jazyka u Francise Bacona a Jana Amose Komenského I

Jitka Kuncová

Abstract

Presented paper is considered as a relatively self-containing first part of serie dedicated to analyses of language in selected works of Francis Bacon and Johannes Amos Comenius. It provides an textual analysis of Bacon's The New Atlantis and outlines presence of multilingual, metaphysical and theological levels of Bacon's engagement with language.

Keywords: Bacon's philosophy of language, science, theology.

Abstrakt

Článek představuje první a přitom relativně uzavřenou část série, která je věnována analýze pojetí jazyka ve vybraných dílech Francise Bacona a Jana Amose Komenského. Předkládá textovou analýzu Baconova díla Nová Atlantida a naznačuje přítomnost multilinguální, metafyzické a teologické roviny v Baconově přístupu k jazyku.

Klíčová slova: Baconova filosofie jazyka, věda, teologie.

Příspěvek k pojetí jazyka u Francise Bacona a Jana Amose Komenského

(v mezích textové evidence Baconova díla *Nova Atlantis* a Komenského pozdních studií „Paradisus juventuti christianae reducendus“ a „Latium redivivum“)¹

V předmluvě k původnímu vydání *Nové Atlantidy* od Francise Bacona (dílo spatřilo světlo světa nejprve v latinském jazyce jako *Nova Atlantis* v roce 1624 a následně v anglickém překladu jako *New Atlantis* v roce 1627) píše W. Rawley o tom, že „Tuto smyšlenku vypsál můj pán proto, aby v ní podal vzor a popis koleje založené k vytváření velkých a podivuhodných děl sloužících k blahu lidí a nazvané Šalamounův dům či Kolej díla šesti dnů. Můj pán dospěl právě jen k vyličení této části. Vzor je zajisté rozsáhlejší a vyšší, než aby bylo možné ve všem jej napodobit; nicméně většinu věcí má člověk v moci uskutečnit.“² Celý titul Bacona díla, který není v citovaném českém překladu nikde uveden, zní *The New Atlantis: or a Plan of a Society for the Promotion of Knowledge. Delivered in the Way of Fiction*.³ Pokusíme-li se volně přeložit, pak celý titul zní *Nová Atlantida čili Plán společnosti pro rozkvět poznání*.

V letech 1657 – 1658 vychází v Amsterdamu čtvrtý díl *Sebraných spisů didaktických* Jana Amose Komenského, jehož součástí jsou (vedle spisů k jazykovému vyučování) i práce považované za „vynikající pojednání, která shrnují myšlenky vyjádřené Komenským již jinde jinak.“⁴ Přibližně třicet tři let od latinského a třicet let od anglického vydání Baconovy *Nové Atlantidy*, viděno od předmluvy, ideje a utopie o vytvoření (ve smyslu ustavení a obnovení, instauratio) Šalamounova domu či Koleje díla šesti dnů, díla uskutečnitelného člověkem, vycházejí Komenského latinská pojednání pod tak příznačnými tituly jako „Paradisus juventuti christianae reducendus sive optimus scholarum status, ad primae paradisiacae scholae ideam delineatus“⁵ („Jak mládeži křesťanské navrátit ráj čili O nejlepším stavu škol podle

¹ Práce je první dílčí studií autorky uplatňující kontextuální přístup k dějinám jazykovědy a její ranně novověké fundace specifickou dobou jednotou i diferencí (respektive vzájemnou „hrou“ ohledů) vědy, náboženských či teologických představ a filosofie.

² F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, Praha: Mladá Fronta, 1980 (překl. A. Bejblík), dále jen: F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. XY.

³ F. Bacon, *The New Atlantis: or a Plan of a Society for the Promotion of Knowledge in The Philosophical Works of Francis Bacon*, In Three Volumes, Vol. I., ed. P. Shaw, London: Printed for J.J. and P. Knapton, 1733, s. 278 – 300. Srovnání tohoto prvního kritického vydání Baconových spisů v angličtině s předchozími či současnými standardními edicemi však překračuje záměr předložené práce i erudici autora, který text zvolil pro jeho přehledné uspořádání a pozoruhodné komentáře editora. Na dílo bude v textu dále odkazováno: F. Bacon, *The New Atlantis*, s. XYZ.

⁴ J. Patočka, „O pozdních pedagogických spisech Komenského“ in *Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae cogitationes) : Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 85.

⁵ „Paradisus juventuti christianae reducendus sive optimus scholarum status, ad primae paradisiacae scholae ideam delineatus“ in *Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae cogitationes) : Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 29 – 39. Odkazy na

ideje rajske“⁶) či „Latium redivivum. Hoc est. De forma erigendi latissimi collegii ceu novae romanae civitatulae, ubi latina lingua usu et consevetudine ut olim, meliús tamen qvam olim, addiscatur“⁷ („Vzkříšené Latium, to jest O způsobu, jak zříditi úplně latinskou kolej jakoby novou malou obec římskou, kde by se znalosti latinského jazyka nabývalo užíváním a zvykem jako za starých dob, ale lépe než za starých dob“⁸).

V práci se pokusíme identifikovat přímé i nepřímé odkazy k pojetí jazyka a jejich kontexty ve třech výše zmíněných textech, a na tomto základě pak provést srovnání co do jednoty a difference přístupů k pojetí jazyka u Bacona a Komenského. Závěry jistě budou omezené textovou evidencí a záměr dokonce může vyvolávat diskusi o oprávněnosti volby primárních textů již s ohledem na to, že běžně se například *Nová Atlantis* nevidí jako text reprezentující rozhodující (radikálnější, vůbec nějaké) ohledy Baconova pojetí jazyka. To samo je v současnosti viděno jako záležitost komplexní a o mnoha významových rovinách, a to metafyzické, epistemologické, rétorické, gramatické, multilinguální, symbolické a stylistické.⁹ Taková stratifikace rovin může být validní i v případě Komenského, kde bychom však zřejmě postrádali akcent na ohled didaktický. Abychom náš přístup obhájili, musíme se věnovat textům i co zdánlivě nevýznamných detailů, a tedy není možné záměr uskutečnit ve formátu jednoho článku. Čtenářům tedy nabízíme studii o třech relativně samostatných částech, kdy I. část bude věnována analýze Baconovy *Nové Atlantidy*, II. část přinese textovou analýzu pozdních studií Jana Amose Komenského a závěrečnou III. část věnujeme srovnání autorů a pokusíme se, v mezích textové evidence a

latinský text dále jen ve tvaru: *Scholarum reformator*, s. XY, odkazy na český překlad Jana Patočky: *Pansofický vychovatel*, s. XY.

⁶ „Jak mládeži křesťanské navrátit ráj čili O nejlepším stavu škol podle ideje rajske“, in *Pansofický vychovatel*, s. 73 – 84.

⁷ „Latium redivivum. Hoc est. De forma erigendi latissimi collegii ceu novae romanae civitatulae, ubi latina lingua usu et consevetudine ut olim, meliús tamen qvam olim, addiscatur“ in *Scholarum reformator*, s. 18 – 28.

⁸ „Vzkříšené Latium, to jest O způsobu, jak zříditi úplně latinskou kolej jakoby novou malou obec římskou, kde by se znalosti latinského jazyka nabývalo užíváním a zvykem jako za starých dob, ale lépe než za starých dob“ in *Pansofický vychovatel*, s. 57 – 69.

⁹ V červnu 2013 se na The Warburg Institute, University of London, School of Advanced Study konala konference na téma **The Alphabet of Nature and the Idols of the Market (Bacon on Languages, Natural and Human)**, kde byly uvedené roviny takto uvedeny: „This conference will examine Bacon’s philosophical engagement with language at various levels: metaphysical (the alphabet of the original desires of matter), epistemological (patterns of communication in experimental settings), rhetorical (strategies of persuasion in ethical, political and religious situations), grammatical (grammar as the antidote to postlapsarian obfuscation and post-Babelic fragmentation), multilingual (the relationship between Latin and the vernacular), emblematic (the relationship between verbal and visual thinking) and stylistic (the art of writing and the appropriate choice of literary genres). The conference will bring to the fore the tension at the heart of Bacon’s view of language; seen as both a stepping stone and a stumbling block to the pursuit of knowledge.“

(<http://warburg.sas.ac.uk/events/colloquia/bacon-on-languages/>)

v kontextu s vybranou interpretační literaturou, dospět alespoň ke skromným závěrům ve věci formování jazykovědy v ranném novověku.¹⁰

1. Motivy, kontexty a roviny pojetí jazyka v Baconově díle *Nová Atlantida*

Baconova *Nová Atlantida* je zpravidla chápána jako dílo podané v žánru utopie, jako líčení „ideální společnosti“ na ostrově, ovšem společnosti orientované na „promotion of knowledge“, kdy tento rozkvět poznání je centralizovaně řízen a přísně organizován institucí „Šalamounova domu“, či jinak, „Koleje šesti dnů“. Samotný obsah díla je odborné veřejnosti důvěrně známý a můžeme tedy pozornost upřít přímo na textovou materii přinášející (přes důvěrnou obeznámenost s textem v jistých ohledech překvapující) evidenci o výskytu motivů jazyka.

1.1 Znalost jazyků

První, a při zběžném pohledu velmi nenápadná, pasáž přichází v souvislosti s vylíčením prvotního kontaktu námořníků v mezní situaci, cizinců (z pohledu ostrovanů), se zástupci, chtělo by se říci, imigračními úředníky, Nové Atlantidy, a to ještě na moři.

Ostrované vyslali člun, „jeden z nich držel v ruce velkou bambusovou hůl, na obou koncích modře zdobenou, a ten vystoupil na naši palubu, aniž jevil sebemenší známky strachu. Když viděl, že jeden z nás před něj poněkud ze skupiny vystoupil, vytáhl malý svitek pergamenu (byl o něco žlutší než náš a měl stejný lesk jako stránky v našich zápisových foliantech, byť byl současně měkký a ohebný) a podal jej našemu předákovi. Na svitku – ve staré *hebrejštině*, ve staré *řečtině*, v dobré *školské latině* a *španěštině* (proložila J.K. dle originálu) – stála tato slova ...“¹¹ Poslední věta v originále zní „ a little Scroll of yellow polish'd Parchment, wherein were written in ancient *Hebrew*, ancient *Greek* , *Latin* of the *School*, and in *Spanish* ...“¹² Bezprostřední vstup na pevninu byl odmítnut, cizinci jsou zklamáni, „na druhé straně však poznání, že jsou tito lidé *znalí jazyků* a plní slitovnosti, nás nemálo utěšilo. Nade vše pak jsme se radovali ze znamení kříže, který pro nás byl předzvěstí, že se přece jen můžeme nadít něčeho dobrého. Odpověděli jsme jim ve *španělské řeči*...“ (proložila - J.K.).¹³ Není bez zajímavosti, že ve vydání z roku 1733 pasáž o chvále znalosti jazyků na straně ostrovanů a radosti ze znamení kříže schází, zůstalo pouhé „Our Answer was, in *Spanish*.“¹⁴

¹⁰ Jak jsme avizovali již v první poznámce, studie je svojí povahou interdisciplinární. Záměrem autorky je zmíněné tři části publikovat v časopise E-Logos v letech 2013 – 2015.

¹¹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 9 – 10.

¹² F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 278 – 279.

¹³ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 10.

¹⁴ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 279.

1.2 Zázraky, cizí jazyky a ochrana před bezvěrectvím

Druhá pasáž z Baconova textu *Nové Atlantidy* se může jevit oku kultivovaného jazykovědce 21. století ještě neviditelnější a v jistých ohledech i méně stravitelná ve srovnání s fakticitou textu první ukázky. Přichází na místě, kde správce vykládá cizincům o dějinách ostrovní společnosti, kdy tato byla obdařena zkušeností hned se dvěma zázraky (a právě onen druhý se bude vztahovat k našemu tématu), které samu společnost a její misi přinejmenším spolu-legitimizují jako realizaci v mezích lidských schopností dosažitelného ideálu. Naše drama se odehrává v pěti odstavcích. Vydání z roku 1733 odstavce v díle čísluje, pak to jsou odstavce 18 – 22, a u každého odstavce uvádí anotaci, snaží se jednou větou popsat to, o čem příslušný odstavec pojednává.¹⁵ Pro ilustraci a prvotní představu o obsahu odstavců si uveďme jejich anotace v původním znění: „18. *The Miracle whereby it was wrought.* 19. *The Prayer of a Fellow of Solomon's College at the sight of the Miracle.* 20. *The Process of the Miracle; and its Consummation; in the delivery of a Book containing the Old and New Testament.* 21. *The Epistle of St. Bartholomew.* 22. *A Farther Miracle, both in the Book and Letter.*“¹⁶

Správce cizincům vypráví, že obyvatelé ostrova spatřili v noci na moři „velký pilíř světla ... spíše tvaru sloupu nebo válce a vzpínal se od hladiny vysoko k nebi; na jeho vrcholu svítil velký kříž.“¹⁷ Ke zjevu se přiblížily lodice, ale žádná nemohla blíže než na 60 yardů, jako by ztuhly. V jedné z loděk však byl „*a wise Man of Solomon's College, which is the very Eye of this Kingdom ...*“,¹⁸ tedy „jeden moudrý člověk ze společnosti Šalamounova domu; ten dům či ta kolej ... je opravdovým okem našeho království.“¹⁹ Český překlad můžeme přijmout s tím, pokud ono „opravdové oko“ vykládáme jako skutečný střed či vůdčí orgán naší společnosti (pozemského království). Onen „*Fellow of Solomon's College*“, představitel vrcholného orgánu v péči o rozkvět poznání a (následné) blaho člověka, proslovil modlitbu, která je i jedinečným dobovým dokladem toho, jak baconovsky vyladěná věda (včetně „jazyko-vědy“) také rozumí své fundaci a misi: „Pane Bože, který jsi na nebi jako i na zemi, seslal jsi milost na muže našeho řádu a dal jim poznávat dílo svého stvoření i jeho tajemství; a také rozlišovat (pokud to lidem přísluší) mezi zázraky božími, výtvary přírody, výtvary umění a klamy a přeludy všeho druhu. Proto já zde přede všemi doznávám a dosvědčuji, že to, nač nyní patří náš zrak, je Prst tvůj a skutečný Zázrak; protože jsme se z našich knih poučili, že nečiníš zázraků, leda s božským a vznešeným úmyslem (neboť zákony přírody jsou i tvými zákony a ty sám je překračuješ toliko z důvodů nejváženějších), pokorně se před tebou skláníme a prosíme, aby toto tvé velké znamení bylo dobré a

¹⁵ Pro úplnost dodejme, že anglické vydání z roku 1733 rozděluje dílo na dvě části, kdy první část obnáší celkem 35 odstavců. Níže uvedené číslování odstavců v paragrafu 1.2 se tedy vztahuje k 1. části díla, od paragrafu 1.3 bude číslování odstavců vztaženo k druhé části díla.

¹⁶ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 283 – 284.

¹⁷ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 16.

¹⁸ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 283.

¹⁹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 16.

abys nám k němu milostivě podal výklad a návod; čehož částečný příslib je skrytě obsažen již v tom, že jsi je na nás seslal.“²⁰ V anglickém vydání z roku 1733 se před Bohem sklání a prosí slovy „*we most humbly beseech thee to prosper this great Sign; to give us the INTERPRETATION,*²¹ *and Use thereof, in mercy; which thou dost, in part, secretly promise by sending to us.*“²²

V následujícím odstavci (20. *The Process of the Miracle; and its Consummation; in the delivery of a Book containing the Old and New Testament*), který popisuje průběh zázraku a jeho obsah či naplnění v tom, že učenci („Fellow of Solomon College“) se zjeví malá truhla či archa a po jejím otevření je objevena Kniha a List: „Kniha obsahovala všechny kanonické knihy *Starého i Nového zákona*, ... ; a také *Apokalypsu* a několik dalších knih *Nového zákona*, jež v té době nebyly ještě ani napsány, a přece už v té Knize zaneseny.“²³

Přiložený byl i List, vlastně epištola sv. Bartoloměje (21. *The Epistle of St. Bartholomew*), služebníka Nejvyššího a apoštola Ježíše Krista, kde svatý dosvědčuje, že byl ve zjevení vyzván ke svěření truhlice mořským vlnám, a tomu lidu, jemuž se truhlice dostane do rukou, nese poselství, že „téhož dne dojde od Boha Otce a Pána Ježíše spasení, míru a dobré vůle.“²⁴

Pro námi sledované téma je ovšem klíčový odstavec následující (22. *A Farther Miracle, both in the Book and Letter*), líčící obsah dalšího zázraku: „s Knihou i Listem, se mimo to stal ještě další velký zázrak, podobný daru cizích jazyků apoštolům. V té době totiž žili v zemi kromě domácího obyvatelstva také Židé, Peršané a Indové, a ti všichni mohli číst Knihu i List, jako by byly napsány v jejich mateřštině. A tak byla naše země zachráněna před pohanstvím (jako ostatní Starý svět před potopou) pomocí archy a skrze apoštolské a zázračné poselství sv. Bartoloměje.“²⁵ Jak je věc „zázraku, podobného daru cizích jazyků apoštolům“ a mající konstitutivní význam pro založení a udržení „Šalamounovy koleje“ či „Koleje šesti dnů“, základní mise křesťanského společenství na Ostrově, zformulována v anglickém překladu z roku 1733? „There was also great Miracle wrought both in the Book and the Letter, conformable to that in the *Gift of Tongues*: For not only the Natives but the *Hebrews, Persians and Indians*, at the same time in the Island, read every one the *Book and Letter*, as if wrote in his own language. And thus was this Land saved from *Infidelity*, by an Ark, through the

²⁰ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 16 – 17.

²¹ Ono položení důrazu na „interpretation“, které není patrné v českém překladu, zřejmě není nikterak nahodilé. Skromné svědectví toho snad přinese třetí a závěrečná evidence o motivech jazyka v textu Baconova díla. Uvidíme v ní, že poslední (a v jistém ohledu i nejvyšší, dovršující) instancí v systému dělby vědecké práce Šalamounova domu jsou právě INTERPRETERS OF NATURE, v Bejblíkově českém překladu pak Tlumočníci Přírody.

²² F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 284.

²³ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 17.

²⁴ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 17.

²⁵ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 17.

apostolical and miraculous annunciation of st. *Bartholomew*.”²⁶ Anglický překlad tedy hovoří o *Gift of Tongues*, bez dovětku o tom, že by se jednalo právě o „dar cizích jazyků apoštolům“, vynechává i podobenství s potopou a omezuje se na záchranu „ostrovní civilizace“ před nákazou *Infidelity*. Židé, Peršané a Indové se díky daru analogickému s *Gift of Tongues* nestávají „infidels“, nositeli a reprezentanty „infidelity“, bezvěřectví, které je zjevně považováno za neslučitelné s ostrovní společností řízenou a spravovanou „společenstvím vědců“ Šalamounovy koleje.

1.3 Čteme knihu přírody či stvoření a jsme tlumočníci (mise Šalamounova domu či Koleje díla šesti dnů)

V naší exkurzi za motivy jazyka jsme se spolu s cizinci ocitli v situaci, kdy se nám představí „maják“ ostrovního království, Šalamounův dům a mise jeho členů. Prvotní výklad je zprostředkován v odstavcích 33 a 34 anglického překladu, jejichž obsah je anotován následovně: „33. *The Institution of Solomon's House; or, a, Philosophical Society*.²⁷ 34. *The Missions of the Fellows of this Society*.“²⁸

Cizincům je zdůrazněno, že takovým činem panovníka ostrovní společnosti, který vysoce vyniká nad ostatní jeho skvělé činy je „založení a vytvoření Řádu neboli Společnosti, již nazýváme Šalamounův dům; je to (jak se domníváme) nejznamenitější zařízení, jaké kdy na světě bylo; je to maják tohoto království. Věnuje se studiu výtvorů a tvorů božích.“²⁹ Anglický překlad zní: „... was the Institution of an *Order*, or *SOCIETY*, the noblest Foundation upon Earth, and the Luminary of this Kingdom. It is dedicated to the Contemplation of the Works and Creatures of God.“³⁰ Je však třeba upozornit, že „Luminary“ (v českém překladu „Maják“) zřejmě míní to, co pod daným heslem uvádí *OED*: „3.3 fig. A source of intellectual, moral, or spiritual light...“, tedy, zdroj či zřídlo intelektuálního, mravního nebo duchovního světla (osvícení, osvěty). Již jsme avizovali, že ona „filosofická společnost“ je někdy nazývána Kolejí díla šesti dnů. Průvodce k tomu cizincům i nám dodává: „chápu to tak, že se náš skvělý král od Židů poučil, že Bůh tvořil svět a vše, co se v něm nalézá, po šest dní, a proto když zakládal Dům ke zkoumání pravé podstaty věcí (aby se poznáváním stvořeného díla vzdávala větší sláva Bohu a člověku aby plynul z jeho plodů větší užitek), dal mu také tento druhý název.“³¹ Anglický překlad z roku 1733 praví: „...this *Order*, or *Society*, is sometimes called by the name of *SOLOMON'S HOUSE*, and sometimes *COLLEGE OF THE SIX DAYS WORKS*: whence I am satisfied, that our excellent King had learned from the *Hebrews*, that God created the World, and all that therein is, in the space of six Days; and therefore instituting this House for discovering the true Natures of all

²⁶ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 284.

²⁷ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 288 – 289.

²⁸ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 289 – 290.

²⁹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 23.

³⁰ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 288 – 289.

³¹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 23 – 24.

things, he gave it also that second name."³² Překlad z roku 1733 tedy vynechává onen „dovětek“ v závorce, který ukazuje smysl onoho Domu orientovaného na zkoumání pravé podstaty věcí, tedy „aby se poznáváním stvořeného díla vzdávala větší sláva Bohu a člověku aby plynul z jeho plodů větší užitek.“³³

Každých dvanáct let se tři členové Šalamounova domu účastní dálkových plaveb a jediným posláním jejich mise bude „opatřit pro nás vědomosti o poměrech v zemích určení, zejména pak o jejich vědách, umění, výrobě a o nových vynálezech ve světě, a současně přivést domů knihy, nástroje a vzorky všeho druhu...“³⁴ Průvodce cizincům zdůrazňuje, že „nejsme ve spojení s cizími zeměmi ani kvůli zlatu, stříbru nebo drahokamům; ani kvůli hedvábí; ani kvůli vzácným kořením nebo jinému podobnému zboží.“ Zřejmě nás již nepřekvapí, že spojení s cizími kraji³⁵ je „výhradně kvůli tomu, co Bůh stvořil jako první, tj. kvůli *Světlu*: abychom měli (jak říkám) *světlo* o všech změnách a pokroku, ať se objeví kdekoli na světě.“ Anglický překlad blízký Bejblíkově předloze říká „but only for God's first creature, which was Light: to have light (I say) of the growth of all parts of the world.“³⁶ Překlad z roku 1773 tvrdí „but for God's first Creature LIGHT; that is, to procure light, as to the Growth and Improvement of all Parts of World.“³⁷ Získat světlo, osvětlení a vidět dobře na listy v knize přírody či stvoření.

Zkraťme nyní cestu vůdce našich cizinců i čekání čtenáře na „motiv jazyka“ a nechme zaznít alespoň vybrané části průvodcova vylíčení Šalamounova domu. Po obřadném úvodu („z lásky k Bohu a lidem ti vylíčím, co je Šalomounův dům“) se za účelem vysvětlení „pravé podstaty Šalamounova domu“ bude průvodce držet následujícího rozvrhu: „Nejprv ti objasním smysl této instituce. Za druhé její pracovní prostředky a způsoby. Za třetí různé úkoly a funkce, jimiž pověřujeme své druhy. A za čtvrté předpisy a ustálené zvyky, které dodržujeme.“³⁸ V anglickém překladu z roku 1933 tak cizince očekává: „I will relate, (1.) the End of our *Institution*; (2.) the Apparatus and Instruments for our Works; (3.) the Functions and Employments of our Fellows; and (4.) The Rites and Ordinances we observe.“³⁹

První krok se dotýká tedy přiblížení samotného smyslu, onoho proč něco takového jako Šalamounův dům či Kolej díla šesti dnů byl založen. Odpověď je razantní a

³² F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 289.

³³ Bejblíkův překlad vychází z anglického překladu vydaného v roce 1905 v Londýně (nakladatelství Routledge), prakticky stejné je pak dobře dostupné vydání v e-edici Gutenberg (uvedená citace je zde: <http://www.gutenberg.org/dirs/etext00/nwat11h.htm> (13 of 33)04-03-2006 19:06:18) Naopak, anglické vydání z roku 1660 stejně jako 1733 onen dovětek v závorce neobsahuje. Podrobnější analýza diferencí však překračuje záměr i formát naší dílčí studie.

³⁴ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 24.

³⁵ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 24.

³⁶ <http://www.gutenberg.org/dirs/etext00/nwat11h.htm> (13 of 33)04-03-2006 19:06:18

³⁷ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 289.

³⁸ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 33.

³⁹ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 291.

stručná: „Smyslem naší instituce je poznávat příčiny a skryté pohyby věcí; a rozšiřovat hranice lidského panství na všechny myslitelné věci.“⁴⁰ Na tomto místě je však anglický překlad z roku 1733 jen o něco méně stručný: „The End of our Foundation is the KNOWLEDGE OF CAUSES; the Secret Motions of Things; and the Enlargement of the Empire of Man; by effecting of all Things possible.“⁴¹ Snad tomu můžeme rozumět i tak, že dosáhnout poznání příčin je možné tehdy (není možné bez toho aniž), poznáme-li skryté pohyby věcí a to není možné, aniž bychom všechny myslitelné věci, kterou jsou v našem dosahu, nepřezkoušeli, nevystavili je nějakému působení (experiment), nepozorovali jejich „chování“, teprve potom přijde sladké vinobraní v poznání příčin a rozšíření panství člověka nad přírodou.

Kde však v celém tom dramatu nacházíme motiv jazyka? Vždyť rozsahem nejdelší část průvodcova líčení je věnována „pracovním prostředkům a způsobům“ („the Apparatus and Instruments for our Works“), defilují před námi „velké a prostranné jeskyně v několikerych hloubkách“,⁴² „jámy“ a „vysoké věže“,⁴³ „velká jezera se sladkou i slanou vodou“, „velké a prostorné domy, kde demonstrujeme povětrnostní jevy“, „Komanty zdraví“, „pěkné a velké lázně“, „rozlehlé a rozmanité sady a zahrady“,⁴⁴ atd. Používají se „různé mechanické stroje“, „všelike pece“, jsou zde „domy optiky“,⁴⁵ „domy akustiky“, „domy vůní; a v nich činíme i pokusy s chutěmi“,⁴⁶ „domy strojů“, „dům matematiky“ a „domy smyslových klamů“. ⁴⁷ Kdo čekal „dům jazyků“ či „jazykovou školu“ se může cítit líčením oklamán.⁴⁸

Nastane snad kýžený „obrat k jazyku“ ve třetím kroku líčení, dočkáme se jazykovědce v nějaké důstojné roli v rámci hierarchie vědeckého společenství Šalamounova domu? Jaká pověření a funkce tedy mají „fellows of Salmon's College“?

Jsou zde ti, kteří vyjíždějí do světa a přinášejí „knihy, výtahy z nich a návody na všechny pokusy, které se kde ve světě uskutečňují. Nazýváme je Kupci světla.“⁴⁹ Jazykem vědy jejich úkol spočívá v tom, že „bring us the Books, Abstracts, and Models of Experiments of all other Parts of World. These we call MERCHANTS OF LIGHT.“⁵⁰

⁴⁰ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 33.

⁴¹ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 291.

⁴² F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 33.

⁴³ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 33.

⁴⁴ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 34.

⁴⁵ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 37.

⁴⁶ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 38.

⁴⁷ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 38 – 39.

⁴⁸ V druhé části studie však přijde Komenského *Latium redivivum*, ideál koleje pěstující jazyk latinský. V jakém

směru je i u Komenského přítomna vize Baconova zatím nemůžeme dohlédnout.

⁴⁹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 39.

⁵⁰ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 298.

Další tři „sepisují“ všechny pokusy zaznamenané v knihách. Říkáme jim Slidiči.“⁵¹ V roce 1733 řečeno: „We have three that collect the *Experiments* which are in all Books. These we call DEPREDATORS.“⁵²

Další pak „shromažďují“ pokusy z oboru mechaniky; a také z oboru tajných věd; a sbírají zkušenosti, které se neřadí mezi vědy. Nazýváme je Hledači tajemství.“⁵³ V anglický překlad z roku 1733 tvrdí: „We have three that collect the Experiments of all mechanical Arts; and also of liberal Sciences; and also of Practices which are not brought into Arts. These we call MYSTERY MEN.“⁵⁴

Další trojice provádí „takové pokusy, jež považují pro nás za výhodné. Říkáme jim Kutači nebo Průzkumníci.“⁵⁵ Anglická edice 1733 říká: „We have three that try new Experiments, such as themselves think proper. These we call PIONEERS or MINERS.“⁵⁶

Jsou zde i tři „fellows“ kteří „shrnují pokusy předchozích čtyř trojic a rozdělují je do skupin a pod obecná záhlaví, aby z nich lépe vysvitly podklady pro další pozorování. Nazýváme je Kompilátory.“⁵⁷ Anglický překlad 1733 je zde snad díky „deduction“ výstižnější: „We have three that draw the Experiments of the former sets into *Titles and Tables*, to give the better light for the deduction of OBSERVATIONS and AXIOMS from them. These we call COMPILERS.“⁵⁸

Další skupina vědců reflektuje pokusy učiněné svými kolegy „a snaží se z nich vytěžit věci, jež by se hodily a byly užitečné pro život, ale právě tak i pro jasné odhalování příčin věcí a přírodních úkazů a pro snadné a zřejmé rozpoznávání vlastností a částí těles a hmot. Říkáme jim Obvěnitelé nebo Dobrodinci.“⁵⁹ Edice z roku 1733 nám říká: „We have three that look into the Experiments of their Fellows, and cast about, how to draw out of them Things of practical Use of knowledge and the service of Life; that is, as well for *Works*, as for the *plain Demonstration of causes*, the means of *natural Divinations*, and the easy and clear discovery of the Virtues and Powers of Bodies. These we call DOWRY-MEN or BENEFACTORS.“⁶⁰ Zde musíme upozornit případné zájemce o studium Baconova pojetí hmoty, které v článku nesledujeme, se vydání z roku 1733 liší od předlohy Bejblíkova překladu v jednom podstatném ohledu. Ve vydání (1905) a Bejblíkově překladu Dobrodinci rozpoznávají

⁵¹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 39.

⁵² F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 298.

⁵³ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 39.

⁵⁴ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 298.

⁵⁵ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 39.

⁵⁶ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 298.

⁵⁷ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 39 – 40.

⁵⁸ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 298.

⁵⁹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 40.

⁶⁰ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 299.

„virtues and parts of bodies“, ve vydání 1733 pak „Virtues and Powers“, nikoli tedy části, ale síly v tělesech.

A dostáváme se k vrcholu pomyslné hierarchie vědecké organizace Šalamounova domu, k posledním třem stupňům. Jim předchází společná sezení a porady „kde všichni posuzují dosud vykonanou práci, ujmou se dalšího díla jiní tři druhové, kteří řídí nové pokusy, ještě osvícenější a pronikající hlouběji do podstaty věcí než předchozí. Nazýváme je Nosiči světla.“⁶¹ Anglický překlad 1733 mluví v podobném duchu, ale neakcentuje tak explicitně motiv osvícení: „Then after divers *Meetings and Consultations* of our whole Number, to consider of the former Labours and Collections, we have three, whose Care and Business it is, to direct from the whole *New Experiments of a sublimer kind*, that penetrate farther into Nature than the former. These we call LAMPS.“⁶²

Na druhém místě v pomyslné hierarchii je další skupina tří členů Koleje díla šesti dnů, ti pak „takto určené pokusy provádějí a podávají o nich zprávy. Říkáme jim Roubovači nápadů.“⁶³ Anglický překlad z roku 1773 je prakticky totožný: „We have three others that perform the *Experiments* so directed; and report them. These we call INOCULATORS.“⁶⁴

Dostáváme se až na samotný vrchol, jímž se živý a neustále obnovovaný výzkumný cyklus vědecké práce Šalamounova domu uzavírá či lépe, v nějž vyúsťuje. Poslední tři „fellows“ tak „zobecňují předchozí experimenty a poznatky, kladou je do širších souvislostí a vyvozují z nich axiomy a poučky. Říkáme jim Tlumočníci Přírody.“⁶⁵ Tuto pro náš cíl stěžejní formulaci nemůžeme neuvést ve verzi překladu z roku 1773: „We have three that raise the former discoveries, by *Experiments*, into larger *Observations, Aphorisms, and Axioms*. These we call INTERPRETERS OF NATURE.“⁶⁶ Nebudeme vstupovat do sporu s českým překladem ve věci výkladu Baconova aforismu jako „poučky“. Pro nás je rozhodující, vědecká práce Šalamounova domu vyúsťuje ve snaze porozumět knize a řeči přírody či stvoření, snažme se být dobrými tlumočníky, obnovme „jazyk vědy“ tím, že se staneme tlumočníky skrývajícího se jazyka přírody a stvoření.

Čtenáři se snad může jevit výše uvedený detailní výčet činností a funkcí členů (vědeckého) společenství Šalamounova domu jako v jistém smyslu nadbytečný a samoúčelný. Vždyť kýžený motiv jazyka zaznívá až v posledním odstavci, a to ještě pro jazykovědce způsobem obtížně čitelným. Považme však, že žádná z činností

⁶¹ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 40.

⁶² F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 299.

⁶³ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 40.

⁶⁴ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 299.

⁶⁵ F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, s. 40.

⁶⁶ F. Bacon, *The New Atlantis*, s. 299.

učenců Koleje díla šesti dnů není postradatelná pro to, abychom byli s to býti náležitými tlumočníky přírody.

1.4 Motivy, kontexty a roviny

Při pozorném čtení Baconova díla jsme snad opatrně nechali vystoupit tři pasáže textu, kde se podle našeho soudu vyskytuje motiv jazyka, a to vždy ve specifickém kontextu a zároveň v různých významových rovinách. Motivy jsme se pokusili odvodit z textové evidence jak českého překladu Aloise Bejblíka (opírá se o anglický překlad ve variantě vydání nakladatelství Routledge v Londýně z roku 1905), tak prvního v pravdě kritického překladu latinského originálu do anglického jazyka z roku 1733.

V poznámce 9 jsme referovali o konferenci a výzkumném projektu Baconova pojetí jazyka v Londýně (2013), kde je výzkum orientován dle vymezení specifických rovin, a to „metaphysical (the alphabet of the original desires of matter), epistemological (patterns of communication in experimental settings), rhetorical (strategies of persuasion in ethical, political and religious situations), grammatical (grammar as the antidote to postlapsarian obfuscation and post-Babelic fragmentation), multilingual (the relationship between Latin and the vernacular), emblematic (the relationship between verbal and visual thinking) and stylistic (the art of writing and the appropriate choice of literary genres).“⁶⁷

Z prostého výčtu rovin a v konfrontaci s motivy zachycenými v naší práci je zřejmé, že *Nová Atlantida* není dílem, které nám umožní zakusit všechny výše uvedené roviny, ale zároveň je dílem, které obsahuje i výraznou rovinu biblickou či teologickou a vede nás k novému promýšlení vztahu filosofie, vědy (včetně jazykovědy) a teologie v epoše raného novověku.

Budeme-li konkrétnější, pak motiv zachycený v prvním paragrafu práce (1.1) může být interpretován v kontextu diskuse o té rovině jazyka u Francise Bacona, která je vymezována jako „multilingual (the relationship between Latin and the vernacular)“.

Druhý paragraf práce (1.2) pak přináší textovou evidenci, jež není přímo zařaditelná do žádné z výše uvedených rovin, v jistých ohledech se snad blíží rovině vymezené jako „grammatical (grammar as the antidote to postlapsarian obfuscation and post-Babelic fragmentation)“ a specificky se prolíná i s rovinou multilinguální.

Třetí paragraf práce (1.3) je nejrozsáhlejší, a pokud budeme hledat tu rovinu Baconova rozumění jazyku, která je v něm „při díle“, či skromněji, nějak zahlédnutelná, pak je to snad ona rovina první, metafyzická („metaphysical (the alphabet of the original desires of matter)“). To však můžeme tvrdit jen s velkou opatrností, vykládána je totiž organizace, činnosti a funkce výzkumníků v mnoha

⁶⁷ <http://warburg.sas.ac.uk/events/colloquia/bacon-on-languages/>

ohledech nezbytné pro její vystoupení. Snad se můžeme odvážit tvrdit, že oné metafyzické rovině mají nejbližší právě ti, kdo jsou vykonavateli funkce Tlumočníků Přírody. Ti by však knihu přírody a stvoření nikdy nepřečetli a neinterpretovali sami, bez spolupráce s dalšími „fellows“, bez návaznosti na tvrdou experimentální práci a systematický popis jevů přírody svých kolegů z Koleje díla šesti dnů.

Literatura

F. Bacon, *Nová Atlantida a Eseje*, Praha: Mladá Fronta, 1980 (překl. A. Bejblík).

F. Bacon, *The New Atlantis: or a Plan of a Society for the Promotion of Knowledge in The Philosophical Works of Francis Bacon, In Three Volumes, Vol. I.*, ed. P. Shaw, London: Printed for J.J. and P. Knapton, 1733, s. 278 – 300.

J. Patočka, „O pozdních pedagogických spisech Komenského“ in *Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae cogitationes) : Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 85.

Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae cogitationes) : Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou), Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.

„Paradisus juventuti christianae reducendus sive optimus scholarum status, ad primae paradisiacae scholae ideam delineatus“ in *Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae cogitationes) : Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 29 – 39.

„Jak mládeži křesťanské navrátit ráj čili O nejlepším stavu škol podle ideje rajske“ in *Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae cogitationes) : Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 73 – 84.

„Latium redivivum. Hoc est. De forma erigendi latissimi collegii ceu novae romanae civitatus, ubi latina lingua usu et consuetudine ut olim, melius tamen quam olim, addiscatur“ in *Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae cogitationes) : Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 18 – 28.

„Vzkříšené Latium, to jest O způsobu, jak zříditi úplně latinskou kolej jakoby novou malou obec římskou, kde by se znalosti latinského jazyka nabývalo užíváním a zvykem jako za starých dob, ale lépe než za starých dob“ in *Scholarum reformatore pansophicus (Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis novissimae*

cogitationes) : *Pansofický vychovatel (Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou)*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, s. 57 – 69.

E-LOGOS

ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY

Ročník/Year: 2013 (vychází průběžně/ published continuously)

Místo vydání/Place of edition: Praha

ISSN 1211-0442

Vydává/Publisher:

Vysoká škola ekonomická v Praze / University of Economics, Prague

nám. W. Churchilla 4

Czech Republic

130 67 Praha 3

IČ: 61384399

Web: <http://e-logos.vse.cz>

Redakce a technické informace/Editorial staff and technical information:

Miroslav Vacura

vacuram@vse.cz

Redakční rada/Board of editors:

Ladislav Benyovszky (FHS UK Praha, Czech Republic)

Ivan Blecha (FF UP Olomouc, Czech Republic)

Martin Hemelík (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Angelo Marocco (Pontifical Athenaeum Regina Apostolorum, Rome, Italy)

Jozef Kelemen (FPF SU Opava, Czech Republic)

Daniel Kroupa (ZU Plzeň, Czech Republic)

Vladimír Kvasnička (FIIT STU Bratislava, Slovak Republic)

Jaroslav Novotný (FHS UK Praha, Czech Republic)

Jakub Novotný (VŠP Jihlava, Czech Republic)

Ján Pavlík (editor-in-chief) (VŠE Praha, Czech Republic)

Karel Pstružina (VŠE Praha, Czech Republic)

Miroslav Vacura (executive editor) (VŠE Praha, Czech Republic)